

Prof. dr
PERICA RADMANOVIĆ

Specifičnosti priprema poljoprivredne proizvodnje u ratu

Sigurno je da se ni jedna grana privredne delatnosti u uslovima rata ne nalazi pred tako složenim problemima i ne postaje značajna kao poljoprivreda. Može se slobodno reći da će od pripremljenosti i organizovanosti ove grane privrede zavisiti opšte pripreme našeg društva u sferi materijalnog obezbeđenja oružanih snaga i naroda i sposobnost da se suprotstavi svakom agresoru. Ovo tim pre što će snabdevenost hranom, sirovinama i repromaterijalom, u velikoj meri uticati i na vođenje opštenarodnog rata, njegovo trajanje, kao i žilavost borbe i otpora na svakom delu naše teritorije — u gradu ili selu, u ravnici ili brdsko-planinskom području.

Ove činjenice ubedljivo proizilaze iz dominantne i presudne uloge pravilne ishrane u životu i radu čoveka uopšte, a naročito u aktivnosti boraca i naroda u eventualnom odbrambenom ratu, koji će se voditi u složenim i teškim uslovima, sa svom surovošću i nemilosrdnošću. Tada je uloga ishrane mnogo veća nego inače, jer se hranom — naročito veće biološke vrednosti, obogaćene korisnim i bogatim zaštitnim materijama, kakva se može obezbediti i u uslovima ratne proizvodnje — bori energetski, kalorijski osposobljavaju da uspešno izdržavaju i najveće fizičke napore oružane borbe. Zahvaljujući kaloričnoj vrednosti i zaštitnim materijama u hrani, organizam boraca moći će da odoleva svim bolestima, kojima će biti stalno izlagan. To će biti izuzetno značajno i za psihološko raspoloženje boraca, za njihov moral, iako borbenu spremnost i visoke moralne kvalitete naših boraca i naroda osiguravaju u prvom redu

pravedan, oslobodilački karakter rata koga bi vodili, idejno-politička opredeljenost i izraženi stvaralački, delotvorni socijalistički patriotizam.

Međutim, pri razmatranju proizvodnje hrane i organizacije poljoprivredne proizvodnje u ratu nailazi se i na niz problema o kojima se mora voditi računa. To su vrsta agresije i način dejstava agresora u početnom periodu rata; odnos snaga na ratištu; vreme trajanja rata; raspoložive rezerve zemlje u hrani i repromaterijalu; mogućnost izdvajanja većeg dela nacionalnog dohotka za odbrambene napore. Pored toga, svakako je značajno kakve su mogućnosti uvoza iz prijateljskih zemalja kao dopunskih izvora snabdevanja. Sve to, bez sumnje, pokazuje da će značaj poljoprivrede u ratu izuzetno porasti, a njena uloga povećati pogotovo zbog otežanih uslova privređivanja i snabdevanja iz ostalih izvora koji se u miru koriste normalno međunarodnom razmenom. Ishrana, odeća i obuća u ratnim prilikama predstavljaju osnovni preduslov za dobro zdravlje i fizičku kondiciju, a isto tako za održavanje visokog borbenog morala boraca u oružanim snagama i svih ostalih građana.

Metoda istraživanja

Osnovna metoda primenjena u ovom razmatranju proizilazi od naše originalne koncepcije opštenarodne odbrane i doktrine opštenarodnog odbrambenog rata.⁽¹⁾ To znači da se u pripremi zemlje za rat u svim sferama delatnosti oslanjamo na ceo narod, dobro organizovan i u svakom pogledu spreman na borbu i žrtve, odlučan da se brane i odbrane tekovine revolucije. Pri tom uvek polazimo od osnovnog principa — osloniti se na sopstvene snage — koji je pokazao sve svoje prednosti u našem narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji. Naš posleratni razvoj u sferi materijalne proizvodnje, naročito u poljoprivredi je osnov za proizvodnju u ratu.

Revolucionarna misao i dela druga Tita kao stratega i vojskovođe, naročito njegova aktivnost u sferi ratne ekonomije su teorijski izvori za ovaj rad.⁽²⁾ Prema tome, reč je o istorijsko-analitičko-komparativnoj metodi u korišćenju obilja podataka o stanju, uslovima i potrebama u materijalu, hrani i energetici za narod i oružane snage u opštenarodnom odbrambenom ratu.

Rezultati istraživanja

Procena ratnih uslova i teškoća u vezi sa proizvodnjom hrane

Iskustva iz dosadašnjih ratova pokazuju da se poljoprivredna proizvodnja i u tako teškim uslovima može nastaviti, pogotovo ako je zemlja rešena da rat vodi do konačne pobede. Uspeh u tom pogledu je prvenstveno zavisio od toga kako se zemlja u miru pripremila i organizovala za poljoprivrednu proizvodnju u ratu. Neke su države u drugom svetskom ratu pokušavale da taj problem reše stvaranjem velikih zaliha ili uvozom, odnosno savezničkom pomoći.⁽³⁾ Međutim, valja imati u vidu da rezerve, bez obzira o kolikim količinama se radilo u datom trenutku, ne mogu ni u kom slučaju da zamene, a pogotovo da nadoknade povećane potrebe za stalnom poljoprivrednom proizvodnjom u ratu. S druge strane, količina rezervi u hrani, pa i odeći i obući, i u miru je ograničena tehnološkim faktorom i ekonomskim mogućnostima zemlje.

Poljoprivredna proizvodnja u ratu će imati osobenosti u načinu organizovanja i u samom tehnološkom procesu. Ona mora da zadovolji najnužnije ljudske potrebe i da obezbedi sirovinsku bazu, odnosno repromaterijal za industriju. Poznato je da je poljoprivredna proizvodnja i u miru dosta ograničena veličinom zemljišta, odnosno poljoprivrednim površinama kao osnovnom uslovu proizvodnje i asortimanu proizvodnje. U uslovima rata ta ograničenost će doći još više do izražaja, zbog mogućnosti da agresor privremeno zaposedne jedan deo naše teritorije, i zbog ozbiljnih problema koje će namećnuti upotreba savremenih borbenih sredstava svih vrsta, a naročito sredstava za masovno razaranja i uništavanje. Pri tom moramo imati u vidu da se sve više razvijaju i takva sredstva kojima se razara i zagađuje životna sredina i zemljište, uništava se vegetacija itd.⁽⁴⁾

Sigurno da danas možemo realno pretpostaviti da će eventualni rat, pogotovo ako bude dugotrajan, smanjiti poljoprivrednu proizvodnju, naročito u ravničarskim i onim rejonima zemlje koji će biti više izloženi dejstvu agresora. Ovo nameće potrebu da već danas veću brigu posvetimo intenziviranju poljoprivredne proizvodnje u brdskoplaninskim područjima i u dubini naše teritorije.^(5,6,7,8) Preduzimanje mera u tom pravcu je veoma značajno, jer savremeni ekonomski razvoj, uslovljen urbanizacijom, industrijalizacijom, razvojem putne mreže, izgradnjom rekreacionih centara, nastankom jalovina i deponija, čini vrlo jak pritisak na smanjivanje oraničnih

površina u ravničarskim krajevima. To potvrđuje i zabrinjavajući podatak da Jugoslavija usled navedenog razloga godišnje gubi oko 15.000 hektara zemljišta pogodnog za proizvodnju hrane. Naša pažnja mora biti posebno usmerena na obezbeđenje osnovnih ratarskih kultura koje bi mogle da se uspešnije gaje na brdskoplaninskom zemljištu. Rezultati koji su u tom pogledu postignuti ohrabruju.⁽⁵⁾ Na ovom poslu rade sve naše društveno-političke zajednice, naučnoistraživačke i stručne institucije, organizacije udruženog rada u poljoprivredi, odgovarajuće institucije u društvu i u oružanim snagama. Značajno je da se razvojni programi i planovi usaglase kako bi se što racionalnije iskoristila sredstva koja naša zajednica u tu svrhu odvaja.⁽²⁾

Ovde treba imati u vidu i neka istorijska saznanja o posledicama koje su u ratu upravo nastale zbog gladi, bolesti, iznurenosti, stradanja i patnji stanovništva i oružanih snaga, koje su izazvane nedostatkom hrane, odnosno nedovoljnom poljoprivrednom proizvodnjom. Primera ima mnogo iz našeg narodnooslobodilačkog rata, stradanja srpske vojske u prvom svetskom ratu prilikom povlačenja preko Albanije, kao i stradanja naroda od gladi u okupiranim zemljama i u logorima u drugom svetskom ratu itd. Svežih podataka ima i u mirnodopskom periodu, kao što je glad u Bangladešu, Bijafr, Etiopiji, kao i drugim zemljama koje su izložene teškim klimatskim, elementarnim i drugim problemima i teškoćama.

Da bi se izbegle teške posledice zbog nedostatka hrane, potrebno je da se poljoprivreda priprema i osposobljava za kontinuiranu proizvodnju u ratu. Pri tom se mora voditi računa o tome da ta proizvodnja mora da je i veća nego u miru. Evidentan je primer Velike Britanije za vreme drugog svetskog rata, koja je uspela da ratarsku proizvodnju udvostruči već 1943. godine u odnosu na 1939. godinu. To povećanje je bilo u ječmu, krompiru i pšenici. Ovi uspesi su postignuti u teškim uslovima kad je narodu pretila opasnost od neprijateljske avijacije i mornarice.⁽⁹⁾

No, i pored saznanja o nekim teškoćama koje će se sigurno nepovoljno odraziti na poljoprivrednu proizvodnju (nedostatak radne snage, sredstava za rad, privremeni gubitak određenih obradivih površina, mogućnosti masovne kontaminacije, itd.), iskustva iz minulih ratova, ipak pokazuju da je poljoprivreda svojom proizvodnjom uspevala da zadovolji najveći deo potreba u hrani i sirovinama, i da su neke zaraćene zemlje deo potreba u hrani podmirivale od prijatelja i saveznika. Ovde je važno istaći i činjenicu da u planiranju i pripremi poljoprivredne proizvodnje treba imati u vidu

i to da svi delovi zemlje neće biti izloženi dejstvu neprijatelja istim intenzitetom i da će pojedini regioni imati više hrane. To zahteva bolje organizovanje transporta hrane. Poznato je da smo u toku NOR-a vrlo uspešno prebacivali ogromne količine žita i druge hrane iz Slavonije za Liku, Kordun, Baniju i Bosnu.

Ratne prilike će sigurno nametnuti upotrebu i običnih, jednostavnih sredstava za obradu zemljišta, što će u određenim prilikama imati za posledicu opadanje nivoa proizvodnje. Ako se ovome doda i problem nedostatka radne snage — pogotovo u određenim rejonima — jasno je da u miru treba tražiti odgovarajuća rešenja. Primera radi ukazujemo na podatak iz drugog svetskog rata da je poljoprivredna proizvodnja fašističke Nemačke samo u žitaricama opala za 23,5%, a u proizvodnji svinja čak za 50%.⁽⁹⁾

Sa sigurnošću se može očekivati da će se pojaviti ozbiljan problem u mogućnosti upotrebe agrotehničkih mera, sredstava za prehranjivanje i zaštitu bilja, što će imati za posledicu dalje osiromašenje boniteta zemljišta i smanjenje prinosa. Verovatno je da će u ratnim uslovima biti nemoguće primeniti odgovarajuće mere zaštite biljaka, jer će se celokupna delatnost poljoprivredne proizvodnje obavljati na otvorenom prostoru i tokom čitavog vegetacionog perioda; takoreći od setve do žetve biće izložena uništavanju i kontaminaciji.⁽¹¹⁾

Praksa iz minulih ratova upozorava da su agresori svim silama nastojali da onoj zemlji koja je žrtva agresije onemoguće normalan rad u organizovanju poljoprivredne proizvodnje i uništavaju hranu. Može se, prema tome, očekivati da će se istim i novim metodama služiti i eventualni agresori, jer će raspolagati modernim tehničkim sredstvima (avijacijom, helikopterima i raketama raznih vrsta), primenjujući i diverzantska dejstva, raznovrsne RBH materije i drugo. Ovakvim metodama su se obilato koristili Amerikanci u Vijetnamu, jer su hemijskim sredstvima, kao što su herbicidi, defolijanti desikanti, nemilosrdno uništavali vegetaciju čitavih područja, s posledicama koje se dugo ne mogu otkloniti.

Aktivnost agresora se neće ispoljavati samo na zemljištu koje se nalazi u zahvatu fronta već će se izražavati na celoj teritoriji, naročito u onim zemljama koje su manjih dimenzija.

Na delu privremeno zaposednute teritorije izvori snabdevanja poljoprivrednim proizvodima će se smanjiti ne samo zbog razaranja već i usled pljačke, rekvizicije kao i neposrednog uništavanja ratarskih kultura, stoke i drugih proizvoda. Zato će ovde biti neophodna izgradnja i tajnih skladišta za odgovarajuće namirnice kao i njihovo

obezbeđenje. Moramo računati i s tim da će agresor nastojati da organizuje poljoprivrednu proizvodnju za svoje interese. Tu se nameće zadatak da se spreči agresoru da koristi ta sredstva.

Agresor će takođe nastojati da svojim borbenim dejstvima oteža i onemogućí poljoprivrednu proizvodnju u našoj dubini. To će nametati zahtev ne samo zaštite skladišta hrane poljoprivrednih objekata, zgrada itd., već i potrebu racionalne evakuacije i disperzije.

Stočni fond će se u celini naći pred ozbiljnim teškoćama i problemima koje je teško i predvideti, naročito u proizvodnji mesa i mlečnih proizvoda. Očito je da će se zbog ratnih dejstava ne samo smanjiti već i vrlo ograničiti proizvodnja i prerada mesa. Izmenom strukture setvenih površina biće dovedene u pitanje potrebne količine energetske hrane, koja se danas uveliko koriste za ishranu stoke; osetiće se ozbiljan nedostatak koncentrata belančevinastog porekla, koji je veoma značajan za uzgoj podmlatka i za tov stoke. Pogoršanje u ishrani stoke u ratnim uslovima uslediće i zbog toga što će se najveći deo tih hraniva, na primer krompira, ječma i kukuruza, koristiti za ishranu stanovništva i za stvaranje neophodnih rezervi. Postojeće fabrike za proizvodnju stočne hrane sigurno će, zbog ratnih dejstava, biti prisiljene na smanjenje obima proizvodnje, a negde i na potpuno ili delimično zatvaranje.

Sistem snabdevanja i transportovanja stočne hrane do mesta koja su predviđena za tov takođe će se ozbiljno narušiti. Osetiće se i nedostatak korišćenja i upotrebe odgovarajućih stočnih postupaka i mera radi održavanja i unapređenja proizvodnje i povećanja stočnog fonda. Veoma značajno će biti organizovanje veterinarske službe u preduzimanju preventivnih mera i lečenja stoke. Kontrola i zaštita stoke i mlečnih proizvoda u ratnim uslovima biće poseban problem, s obzirom da će postojati razne opasnosti od kontaminacije — radiološke, hemijske i biološke. Velika garancija da se ovo uspešno savlada je u dobroj obučenosti i pripremljenosti stručnih kadrova koji će se još u vreme mira osposobiti, a ratnim rasporedom se moraju predvideti za takve dužnosti na kojima će biti najbolje iskorišćeni. Takođe se moraju osposobiti i organi upravljanja u onim organizacijama udruženog rada koje se bave ovim poslovima, da bi u uslovima rata mogli da organizuju proizvodnju mesa. Saradnja sa individualnim proizvođačima i korišćenje njihovih mogućnosti su veoma značajni.

Na smanjenje stočnog fonda agresor će direktno uticati, naročito onda ako privremeno zaposedne neki deo naše teritorije, jer će

sigurno pokušati da zatečeni fond koristi za sebe i za stvaranje sopstvenih rezervi. Ostvarivanje tih planova agresora zavisiće prvenstveno od ispoljavanja borbenih dejstava i svih organizovanih oblika borbe i otpora u njegovoj pozadini. Mogućnosti za takvu aktivnost su veoma realne i moguće, i naša strategija oružane borbe ih svestrano koristi.

U uslovima rata manje se može računati sa radikalnijom preorijentacijom stočne proizvodnje, prvenstveno zbog specifičnosti poljoprivredne proizvodnje, jer bi to iziskivalo mnogo više sredstava, kadrova i vremena. Zato je u ratnim uslovima osnovni zadatak u tome da se prevashodno očuva osnovno stado korišćenjem maksimalnih kapaciteta. Naše poljoprivredne organizacije, kombinati i društveno-političke zajednice koje raspolažu velikim brojem stoke, moraju predvideti njenu dislokaciju, pa i dodelu stoke individualnim poljoprivrednim gazdinstvima radi očuvanja. One ergele i stoku koja služi za priplod treba očuvati i obezbediti sklanjanjem ili evakuacijom na što sigurnija mesta.

Kad razmatramo specifičnosti poljoprivredne proizvodnje u ratnim uslovima, nemoguće je izbeći probleme mehanizacije koja danas u miru predstavlja jedan od osnovnih preduslova za visoke prinose i ukupan napredak naše poljoprivrede. Dovoljno je istaći podatak da jugoslovenska poljoprivreda raspolaže sa preko 335.000 traktora u društvenom i privatnom sektoru, koji će sa ostalim sredstvima za rad i u uslovima rata predstavljati jedan značajan činilac za obezbeđivanje procesa rada u poljoprivrednoj proizvodnji. To je ogroman vozni park koji se može iskoristiti u različitim oblicima materijalne proizvodnje (kao saobraćajna sredstva) i za druge potrebe u ratu, pa i za uspešno vođenje oružane borbe.

Nauka i tehnika u službi opštenarodnog odbrambenog rata

Naučne discipline koje izučavaju mehanizovane procese rada u poljoprivrednoj proizvodnji, mogu naći mesto u koncepciji odbrane. One su to već u znatnoj meri i ostvarile. Kada je u pitanju primena poljoprivredne mehanizacije u ravničarskom području, s neznatnim tehničkim usavršavanjima postojeća mirnodopska rešenja mogu uspešno koristiti i u ratu. Oživotvorenjem koncepcije opštenarodne odbrane stvoreni su neophodni uslovi za primenu poljoprivredne mehanizacije i u drugim delovima naše zemlje koji su izuzetno

značajni za vođenje oružane borbe u eventualnom ratu.⁽¹⁰⁾ Naši naučni instituti i organizacije udruženog rada treba da proizvode male, lake i jednostavne poljoprivredne mašine i alatke koji se mogu koristiti u brdskoplaninskom zemljištu i u individualnim gazdinstvima.

Naše opredeljenje već danas treba da bude tako usmereno da se mehanizacija kao faktor u uslovima rata mora upotrebljavati gde god za to budu postojali i minimalni uslovi i mogućnosti. Treba imati u vidu da postoje i realne mogućnosti korišćenja zaprega, pogotovo u onim delovima zemlje u kojima mehanizacija nedostaje. To zahteva da se razviju stočni fond i one vrste stoke koje će zadovoljiti i potrebe kao stočna zaprega.

Za našu poljoprivrednu proizvodnju karakterističan je sve veći i brži proces mehanizacije, s jedne, i sve manji broj proizvođača opreme i sredstava za rad sa zapregama, s druge strane. O tome, s aspekta odbrambene doktrine, treba voditi računa, imajući u vidu posledice koje rat može da izazove, jer mehanizacija zavisi od rezervnih delova, pogonskog goriva i maziva itd. Stočna zaprega u tom pogledu znači veliku prednost, naročito u područjima gde je komunikativnost slabija, odnosno gde se mehanizacija može teže koristiti.

Svakako da su za uspešan rad mehanizacije u ratu neophodna dobro organizovana i opremljena služba i servisi za remont mašina, obezbeđenost u rezervnim delovima, gorivom i mazivom. U uslovima rata u tome će biti ozbiljnih teškoća, pogotovo u pogledu zamene starih mašina novim. Solidna obuka ljudstva u toj oblasti u miru vrlo je značajna u okviru opštih priprema poljoprivrede za rat.

Moramo imati u vidu da za poljoprivrednu mehanizaciju u ratu nisu zainteresovane samo poljoprivredne organizacije već i oružane snage, posebno jedinice teritorijalne odbrane, inženjerijske jedinice, jedinice civilne zaštite, pozadinske jedinice itd. Iz ovoga se da zaključiti da se već sada u miru treba da traže putevi za rešenje ovog problema. Smatramo neophodnim da oni naši poljoprivredni regioni u kojima je danas poljoprivreda skoro potpuno mehanizovana, treba i u ratnim prilikama da imaju mehanizaciju kojom bi održali određeni nivo proizvodnje. Ovo svakako treba regulisati odgovarajućim procenama u planovima društveno-političkih zajednica i poljoprivrednim gazdinstvima i organizacija udruženog rada. Pri tom se mora imati u vidu da, u zavisnosti od vrste i pravaca agresije, kao i dejstava napadača, treba računati s nužnošću izvlačenja jednog broja poljoprivrednih mašina i traktora iz pograničnih i ravničar-

skih područja u one krajeve zemlje gde će se dalje nastaviti borba, kako bi se mogli uspešno koristiti u intenziviranju proizvodnje u brdskoplaninskim područjima, a i da ne postanu plen neprijatelja.

Kod razmatranja korišćenja mehanizacije u ratnim uslovima republike, pokrajine, opštine, mesne zajednice, poljoprivredna gazdinstva, zadruge i druge radne organizacije u oblasti poljoprivrede, kao i one organizacije udruženog rada koje proizvode poljoprivredne mašine i tehniku treba u svojim dogovorima još u miru da preduzimaju konkretne mere u pogledu standardizacije proizvodnje, unifikacije i što veće tipizacije fonda poljoprivrednih mašina, a sve radi uspešnijeg i bezbolnijeg savlađivanja ovog problema u eventualnom ratu. Takav rad imao bi mnoštvo prednosti i za proizvodnju u miru. Traktoristi, kombajneri, vozači, mašinski tehničari i drugi stručni kadrovi, koji danas u miru obavljaju poslove poljoprivredne mehanizacije, u ratnoj situaciji biće u najvećem broju angažovani za naše oružane snage, a posebno mlađi ljudi, i to u onim jedinicama koje zahtevaju takav stručni profil kadrova. To nameće takva rešenja koja će najuspešnije i sa što manje teškoća po ovu delatnost da reše mobilizaciju ljudstva i tehničkih sredstava iz poljoprivrednih organizacija. Rešenja se mogu tražiti na relaciji zahteva i potreba oružanih snaga s jedne, i potreba planova za poljoprivrednim mašinama i kadrovima u poljoprivredi u slučaju rata, s druge strane. Zbog toga se već sada, u miru mogu pravovremeno planirati potrebe u ovim kadrovima, počevši od osnovnog i usmerenog obrazovanja pa sve do viših i visokih škola. Zbog velikih potreba u ovim kadrovima koje će nametnuti rat, a i neizbežnih posledica, koje će on doneti, treba smelije i brže školovati i osposobljavati veći broj žena za poslove na poljoprivrednim vozilima, alatkama i mašinama.

Ukoliko želimo da uspešno i na vreme rešimo pomenuti problem u nedostatku novih kadrova, a imajući u vidu ratne potrebe i teškoće koje će nastupiti, neophodno je da se već sada u miru odgovarajuće društveno-političke zajednice dogovore s vojno-teritorijalnim organima i da uslede potrebe po broju i strukturi ljudstva. Taj dogovor treba da obuhvati i plan osposobljavanja tih kadrova kao zamenu onih mlađih muškaraca koji će se naći u redovima oružanih snaga, kako gazdinstva i radne organizacije ne bi ostale bez stručnjaka na poljoprivrednim mašinama.

Značajno je imati u vidu i to da bi upravo zbog uspešnog savlađivanja ovog problema valjalo mnogo više nego do sada obezbediti neposredniju saradnju između vojno-teritorijalnih organa, druš-

tveno-političkih zajednica i odgovarajućih škola, da nam učenici, studenti, inženjeri i tehničari, koji su se opredelili za stručnjake u poljoprivrednoj mehanizaciji, gde god je to moguće, služe vojni rok u odgovarajućim oklopnim i mehanizovanim ili saobraćajnim ili tehničkim jedinicama. Na taj način bi se obezbedio kontinuitet u usavršavanju omladinaca na istim i sličnim poslovima ne samo u građanstvu već i u oružanim snagama. Otuda se logično nameće potreba da se mladim ljudima, koji su se već opredelili za životni poziv, omogući da svoj posao rade i u uslovima rata. To ujedno obezbeđuje brže adaptiranje ljudi na novonastalu situaciju, koja neće biti bez određenih teškoća i problema.

Zaštita poljoprivrednih kultura i hrane u ratu

Uspešna zaštita poljoprivrednih kultura u ratu biće jedan od najsloženijih poslova na planu odbrambenih priprema društva u celini. Saznanje o vrstama i mogućnostima savremenog oružja, koje može biti upotrebljeno protiv naše zemlje u eventualnom ratu, a u prvom redu upotreba oružja masovnog razaranja i uništavanja stavlja poljoprivredu u zaista teške uslove, odnosno pred probleme zaštite poljoprivrednih kultura i hrane.

Upotreba i primena oružja za masovno razaranja i uništavanje — nuklearnog i hemijskog, biološkog, meteorološkog itd., imaće veliki uticaj na poljoprivrednu proizvodnju u celini. Nuklearno oružje će ispoljiti osnovne karakteristike — toplotno, udarno i dejstvo radioaktivnih padavina, koje će zbog svojih osobina nanositi veliku štetu poljoprivrednoj proizvodnji, zahvatajući kontaminacijom velike površine zemljišta, vode, useva i hrane. Takva dejstva će uticati ne samo na radnu snagu, već i na poljoprivredni inventar, mašine pa i zgrade, što će se negativno odraziti na pravovremeno obavljanje potrebnih radova. Od stepena kontaminacije zavisiće način obavljanja setve i žetve. Na onim površinama koje budu kontaminirane poljoprivredni poslovi mogu se obavljati tek kada se radioaktivnost smanji do tolerantne granice. To vreme može trajati od nekoliko časova do nekoliko nedelja, pa i duže.

Nuklearna dejstva, bez obzira na snagu i efekte, ne mogu odjednom pokriti ni zahvatiti celu teritoriju već samo one delove u kojima ta sredstva budu neposredno primenjena. U brdskoplaninskim područjima ta dejstva i efekti mogu biti znatno manji, intenzitet dekontaminacije atmosfere biće brži, a i sama dubina prodora

radioaktivnih čestica u zemlju — manja. Ova činjenica nas upućuje na to da radi pravovremene zaštite poljoprivrednih kultura od dejstva nuklearnog oružja već sada u miru kroz odgovarajuće privredne planove razvoja što više radimo na intenziviranju razvoja poljoprivrede u brdskoplaninskim područjima, kako bi ona u datim ratnim uslovima mogla biti što jači oslonac i baza za ishranu oružanih snaga i stanovništva. Posebno treba imati u vidu naša dosadašnja naučna saznanja iz te oblasti. Poznato je naime, da sve poljoprivredne kulture nisu podjednako osetljive na radioaktivne padavine kao i na dejstva bioloških agenasa.

Poljoprivredne kulture čiji se plodovi nalaze pod zemljom (repa, krompir, razne vrste korenastog povrća i lukovica) ili s čvrstom ljuskom i mahunom (orah, lešnik, pitomi kesten, pasulj, grašak i sl.) praktično su do izvesnog stepena zaštićeni od pomenutih dejstava. To nameće potrebu da ovakve kulture treba što više forsirati, a i dalje tražiti i ispitivati pogodna zemljišta na kojima bi se one mogle uspešno gajiti. Osetljivost na kontaminaciju biljaka koje se koriste za ljudsku i stočnu hranu je veoma različita, što opredeljuje i način zaštite. Najosetljiviju grupu čine biljke koje služe za ishranu mlečne stoke, kao i lisnato povrće koje služi za ishranu ljudi, zatim žitarice, nelisnato povrće i voće. Među biljnim usevima najmanje osetljive su uljarice i biljke koje se industrijski prerađuju, kao što su šećerna repa i šećerna trska.

Pošto vremenom kontaminacija postepeno slabi, jer je podložna prirodnom dezintegrisanju, to će mnogi poljoprivredni proizvodi, ipak, postati u manjoj ili većoj meri upotrebljivi kao namirnice. Postoji mnoštvo prirodnih i veštačkih sredstava i načina kako se mogu osetljiviji poljoprivredni proizvodi uspešno zaštititi od kontaminacije. Pored sredstava za dekontaminaciju tu su pranje, ispiranje, provetravanje i drugi postupci, koji će se lako i efikasno moći primenjivati u uslovima rata.

U zaštiti gotovih poljoprivrednih proizvoda od RBH dejstva i drugih sredstava, sem evakuacije i disperzije na većem prostoru, svakako će i odgovarajuća ambalaža biti veoma značajno sredstvo zaštite, jer se dobro upakovane namirnice mogu lako skloniti u bilo koji zemljani rov ili drugo sklonište. Neka ispitivanja vrsta ambalaža pokazala su da najbolju zaštitu pruža limena ambalaža, u koje je prodor radioaktivnih čestica takođe neznatan, dok su staklena i plastična slabije. Ustanovljeno je takođe da smrznuto meso i druge namirnice u čvrstom stanju dosta uspešno zadržavaju prodiranje kontaminirajućih agenasa.

Na osnovu ratnih iskustava (Vijetnam) i posleratnih istraživanja, došlo se do zaključka da se herbicidi mogu primenjivati ne samo protiv ljudi, životinja već i poljoprivrednih kultura i vegetacije uopšte. Kako su herbicidi već upotrebljavani u vijetnamskom ratu, treba očekivati i njihovu primenu ne samo u ratu širih već i lokalnih razmera, koji su inače postali česta pojava u međunarodnim odnosima. Zbog toga naša pažnja u celini treba više nego do sada da je usmerena na upotrebu herbicida i na način zaštite od njih. Poznato je da postoje herbicidi s vrlo jakom fiziološkom i letalnom aktivnošću. Postoje supstancije čije samo neznatne količine mogu da kontaminiraju velika prostranstva i tako unište znatan deo vegetacije, pogotovo gajene biljke čiji plodovi, krtole, korenje i seme, kao i drugi delovi služe za ishranu ljudi i životinja. Ogromne su mogućnosti nanošenja štete ovom vrstom oružja. Utvrđeno je da je potrebno samo 10—20 g herbicida 2,4 D, po jednom hektaru da se unište zasadi voćnjaka, vinove loze i drugih gajenih biljaka. Uz to ova jedinjenja vrlo štetno deluju i na ljudski organizam. Ona se lako rasprostiru u vazduhu, a osobina im je da se zadržavaju u atmosferi, na zemljištu i predmetima, u zavisnosti od vrste.⁽¹³⁾

Iskustva iz vijetnamskog rata su veoma značajna i specifična zbog toga što je to bio rat lokalnog karaktera, prostorno ograničen, ali vremenski dugotrajan. To ratište je bilo neka vrsta ratnog poligona za opit različitih vrsta oružja američkih oružanih snaga. U tome ratu po prvi put su upotrebljeni herbicidi kao oružje. Tačno se zna da su to bili herbicidi 2,4-D i 2,4,7-T kao i pikloram. Da su zaista velike mogućnosti uništavanja biljaka herbicidima u ratnim uslovima, dovoljno je navesti podatak da savremeni bombarder može poneti oko 15 tona herbicida, a sa sto grama supstance po hektaru, može da se kontaminira površina zemljišta od 150.000 ha. Zbog toga je značajno poznavati kako i na koji način herbicidi deluju, s obzirom na to da je njihovo dejstvo vezano za određene faze razvoja biljaka. Iz ovoga se može izvući zaključak da za biljke, koje su od fundamentalnog značaja za poljoprivrednu proizvodnju u ratnim uslovima, sa dosta sigurnosti već unapred se može predvideti koje će herbicide protivnik najverovatnije upotrebiti radi nanošenja što većih šteta.

Radi uspešne odbrane i ublažavanja šteta od upotrebe i posledica primene raznih vrsta herbicida s kojima se možemo sresti u ratu, trebalo bi pravovremeno preduzimati preventivne mere koje bi donekle mogle ublažiti nepovoljnu situaciju.

Osposobljavanje privatnog sektora u poljoprivredi za potrebe opštenarodnog rata

Zbog važnosti sagledavanja celokupne poljoprivredne proizvodnje u ratnim uslovima, pažnju zaslužuje uloga i mesto individualnih poljoprivrednih proizvođača, koji i inače predstavljaju značajnu kariku u sklopu svih mera koje se odnose na odbrambene pripreme naše zemlje. Pri tom se polazi od činjenice da su posedovne, proizvodne, tehničke i druge mogućnosti našeg individualnog sektora velike u miru i u ratu. Zato će individualni sektor i u ratu imati značajno mesto u snabdevanju hranom naroda i oružanih snaga i biti značajan faktor u čuvanju i održavanju ukupnih rezervi, kako u namirnicama za ishranu tako i u održavanju stočnog fonda. Ovo se u potpunosti potvrdilo u toku našeg narodnooslobodilačkog rata kao i u ratovima i revolucijama drugih naroda, naročito posle drugog svetskog rata.

Naše radne organizacije u oblasti poljoprivrede, koje se bave problemom kooperacije sa individualnim poljoprivrednim proizvođačima, treba koliko god je to moguće da rade na prilagođavanju proizvodnje individualnih gazdinstava ratnim uslovima. U područjima u kojima nema poljoprivrednih organizacija tu ulogu mogle bi da preduzmu zemljoradničke zadruge ili, pak, opštine kao društveno-političke zajednice, koje se najodgovornije za te poslove na svojoj teritoriji. Na to ih obavezuju i zakonski propisi kojima su regulisani zadaci u oblasti materijalnog obezbeđenja oružanih snaga i stanovništva na teritoriji opštine. Sem toga, one već sada u miru obezbeđuju normalne uslove egzistencije individualnim proizvođačima, što im omogućuje da i u uslovima rata odgovore svojim zadacima. Tamo gde to nismo uspeli da obezbedimo, mogu se očekivati i veći problemi u ratnim prilikama, jer treba naknadno obezbeđivati stanovništvo i oružane snage dovlačenjem potrebnih sredstava za život sa strane, što logično nije preporučljivo činiti ako se to već u miru može uspešno uraditi.

U individualnom sektoru treba učiniti poseban napon i prodor na planu pripremanja i stručnog osposobljavanja individualnog poljoprivrednog proizvođača za njihove zadatke u ratu, polazeći od konkretnih uslova svakog kraja i zahteva koji se postavljaju doktrinom opštenarodnog odbrambenog rata. Iz toga proističe potreba pravovremenog preduzimanja odgovarajućih organizacijskih i stručnih mera na planu osposobljavanja individualnih gazdinstava koja bi već danas morala znati koje vrste ratarskih i povrtarskih kul-

tura treba da gaje za ratne uslove i potrebe, a isto tako kako i na koji način bi se mogla uspešno zaštititi proizvodnja od dejstava svih vrsta borbenih sredstava agresora. Uspešne i sigurne zaštite u oblasti poljoprivrede nema ako ona nije pravovremeno organizovana i na najširoj osnovi primenjivana na čitavom području Jugoslavije. Takva zaštita može biti samo u slučaju ako se na vreme obezbedi stručna, naučna, tehnička i materijalna osposobljenost svih učesnika u ovom odgovornom poslu, vitalno značajnom ne samo u eventualnom ratu već i u miru.

Zaključak

Na osnovu iznetih rezultata istraživanja, koja se oslanjaju na naša i strana saznanja, može se zaključiti da postoje izuzetno složeni problemi s kojima se u ratu može suočiti poljoprivreda svake zemlje, pa i naše. Otuda je značajno istaći da samo pravovremena i dobro pripremljena poljoprivreda u vreme mira daje najbolju garanciju za uspešno vođenje odbrambenog rata, bez obzira na probleme i teškoće sa kojima bi se mogla suočiti.

Pošto bi dugotrajan rat znatno smanjio poljoprivrednu proizvodnju, posebno u manje bezbednim rejonima naše zemlje, neophodna je veća briga zajednice za intenziviranjem poljoprivredne proizvodnje u brdskoplaninskim područjima i u dubini teritorije. Otuda se od svih subjekata našeg društva, uključujući i naučne radnike i institucije, zahteva da se angažuju u iznalaženju najboljih rešenja u pogledu izbora gajenja onih ratarskih i povrtarskih i drugih kultura koje se mogu uspešno proizvoditi u uslovima rata. To isto važi i za stočni fond, njegovo unapređenje i zaštitu.

Mehanizacija kao faktor unapređenja poljoprivredne proizvodnje i u ratnim uslovima treba da je u direktnoj funkciji potreba poljoprivrede radi održavanja potrebnog nivoa proizvodnje. Postavlja se kao imperativ tipizacija i unifikacija u proizvodnji poljoprivrednih mašina, za koje još u vreme mira pravovremeno treba obezbediti potrebne rezervne delove kao i njihovo servisiranje. Treba već sada u miru planski obezbeđivati školovanje kadrova u ovoj struci. Ne sme se zanemariti ni uloga stočne zaprege koje će u ratu biti često korišćene u obradi poljoprivrednih površina, naročito u nekim predelima naše zemlje.

Ozbiljan i složen problem predstavljaju složeni i teški uslovi za organizaciju uspešne zaštite poljoprivrednih kultura u ratu, pogotovo ako bi se upotrebljavala sva savremena borbena sredstva.

Uloga individualnih poljoprivrednih proizvođača u ukupnom naporu naše poljoprivrede u ratnim prilikama činiće značajan faktor kao izvor u popuni oružanih snaga ljudstvom i proizvodnim resursima u hrani.

LITERATURA

- ¹ Ljubičić, N.: Osnovno u ishrani u toku rata na šta mi računamo to su rezerve koje ima narod i koje on treba da nam stvori. Odbrana i zaštita, br. 3, 1972. god.
- ² Ivanović, Đ.: Mesto i uloga nauke i naučnoistraživačkog rada u sistemu opštenarodne odbrane. Univerzitet i odbrana, Beograd, 1972. god.
- ³ Radmanović, P.: Proizvodno-ekonomske mogućnosti područja Zlatibora u ishrani stanovništva i oružanih snaga u opštenarodnom ratu. Doktorska disertacija, Poljoprivredni fakultet Zemun, 1973. god.
- ⁴ Ljubičić, N.: Opštenarodna odbrana i zaštita i unapređenje životne i radne sredine. Referat na savetovanju u Kuparima, 1977. god.
- ⁵ Đokić, A.: i Radmanović, P.: Treba da stvaramo najpogodnije sorte žitarica za planinska područja. Odbrana i zaštita br. 3/1972. god.
- ⁶ Jovetić, Lj.: Uloga brdsko-planinskih područja u obezbeđenju oružanih snaga i stanovništva, hranom, Savetovanje Komisije za ONO Predsedništva SKJ u Ohridu, 1972. god.
- ⁷ Lečić, M.: Razvoj stočarstva u brdsko-planinskim područjima sa stanovišta opštenarodne odbrane. Savetovanje Komisije za ONO Predsedništva SKJ u Ohridu, 1972. god.
- ⁸ Marković, P.: i saradnici: Metodi i putevi pristupa razvoju poljoprivredne proizvodnje za ratne potrebe u brdsko-planinskim područjima, Poljoprivredni fakultet Beograd—Zemun, 1973. god.
- ⁹ Mišković, P.: Ishrana stanovništva i oružanih snaga u ratu, Vojnoekonomski pregled br. 1 i 2, Beograd, 1972. god.
- ¹⁰ Ružičić, N. i Radmanović, P.: Značaj primene poljoprivredne mehanizacije u brdsko-planinskom području sa aspekta opštenarodne odbrane. Zbornik sa simpozijuma u Jajcu, 1975. god.
- ¹¹ Kraljić, R.: Zaštita životne sredine od štetnog dejstva hemijskih i bioloških agenasa posebno sa stanovišta ONO, Referat na savetovanju u Kuparima, 1977. god.
- ¹² Stanković, D. i saradnici: Mogućnosti i putevi unapređenja proizvodnje i iskorišćavanja šumskog voća u planinskom području Jugoslavije, Glasnik poljoprivredne proizvodnje, prerade i plasmana, br. 2/1976. god.
- ¹³ Janjić, V.: O ishrani stanovništva i mogućnostima upotrebe herbicida u eventualnom ratu, Vojno delo, 1976. god.
- ¹⁴ Vračarić, B.: Problemi ishrane stanovništva i teritorijalnih jedinica u miru i ratu. Teritorijalna odbrana, Sveska 3, 1970. god. Beograd.
- ¹⁵ Zarubica, F.: Stanje i mogućnosti poljoprivredne proizvodnje, Odbrana i zaštita, br. 3, 1972. god.
- ¹⁶ Radmanović, P. i Babobić, M.: Kako sprečiti gubitke u skladištu voća u uslovima opštenarodnog odbrambenog rata, Glasnik poljoprivredne proizvodnje, prerade i plasmana, br. 7 i 8/1972. god.
- ¹⁷ Jeremić, M., Vučković, N. i Milojković, V.: Poljoprivreda u opštenarodnoj odbrani, Beograd 1973. god.